

1. «Він (Кшиштоф Цедро – В. О.) повільно підступив і тоді тільки виразно побачив. *Зв'язані руки*, видно, *викручували*, заклавши жердину під мотузку, яким вони були зв'язані, і плечі випирали з розірваного мундира... *Рот* був *заткнутий кляпом*, згорнутим з ганчірок, *ніс відрізаний, вуха відірвані. На оголених грудях до тридцяти чорних ран. Випущені кишки* лежали долі... Цедро помацав виступаюче плече. Було вже геть холодне. Він скрикнув, побачивши *чорні, страшенно розпухлі від вогню кістки ніг*... Напружившись із усіх сил, зняв труп із жердини, поклав на траві» [1, 520].
2. «Я був свідком чимраз більшого прояву нищих інстинктів, повільного розкитування народної єдності. <...> Молодь розбестилася, мерзенність і глупота, мов чума, звалились на цілий народ...» [1, 676–677].
3. «Війна! Це – єдиний плуг, який оре цілину, щоб сівач міг у розкриті лоно землі кидати нові зерна, аби виросла потім з них замість бур'янів пшениця» [1, 215].
4. «Я зненавидів війну і бачу, що цілком слушно, – промовив Гінтулт. – «Де зблискує зброя, закон мовчить»... на війні слово “закон” – порожній звук» [1, 215].

Статтю подано до редколегії
16.02.2012 р.

УДК 821. 161.2: 82.09 (044)

О. П. Подиряко – аспірант Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Листи Лесі Українки до Ольги Кобилянської: до проблеми осмислення особистості адресантки

*Роботу виконано на кафедрі української літератури
КДПУ ім. Володимира Винниченка*

У статті на основі листів Лесі Українки до Ольги Кобилянської розглянуто характер поетеси як складову частину особистості. Досліджена інформація сприяє поглибленню знань про особливості особистості письменниці, що дає змогу інтегровано підійти до аналізу творчості Лесі Українки.

Ключові слова: епістолярій, особистість, амбівалентність, характер.

Подиряко Е. П. Письма Леси Украинки к Ольге Кобылянкой: к проблеме осмысления личности адресантки. В статье на основании писем Леси Украинки к Ольге Кобылянкой рассмотрен характер поэтессы как составляющая её личности. Полученная в ходе исследования информация способствует углублению знаний об особенностях личности писательницы, что позволит интегрировано подойти к анализу творчества Леси Украинки.

Ключевые слова: эпистолярый, личность, амбивалентность, характер.

Podvriako O. P. The Letters of Lesya Ukrainka to Olha Kobylianska: to the Problem of Conceptualization of the Personality of the Addresant. In this article is observed the character of Lesya Ukrainka as a part of her personality on the base of poetess' letters to Olha Kobylianska. The received information will promote to extend knowledge about the peculiarities of the personality of the poetess. It will allow to analyse the oeuvre of Lesya Ukrainka integrated.

Key words: epistolaries, personality, ambivalence, character.

Постановка наукової проблеми та її значення. Епістолярій разом із художніми творами, спогадами, щоденниками й іншими мемуарними текстами дає змогу глибше зазирнути у внутрішній, психологічний, світ митця, розкриваючи водночас таємниці його творчості [5; 6; 15]. Зрозуміло, що це неможливо без використання здобутків психологічної науки. Це веде до активної інтеграції літературознавства й психології, що значною мірою засвідчується в дослідженнях В. Агеєвої, Т. Гундорової, Н. Зборовської, Л. Мірошніченко, С. Михиди, С. Павличко.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Цілком об'єктивно, що матеріалом наукових студій стає епістолярна спадщина митців доби модернізму,

мегатекст (С. Михида) котрих рясніє особистісними виявами. Лесі Українці та Ользі Кобилянській належить у цьому процесі особливе місце. Ураховуючи високу інформативність, використаємо їхнє листування як об'єкт нашої статті з метою осягнення окремих граней особистості Лесі Українки.

Весь епістолярій Лесі Українки й, зокрема, листи, написані поетесою до Ольги Кобилянської, привертають увагу дослідників [2; 11; 12], між якими інколи виникають і дискусії. Листування двох талановитих письменниць літературознавці називають по-різному, часто навіть провокаційно: «небувалий ще в українській мові факт кохання двох жінок» [2, 48] (підкреслення наше – О. П.); «... втіленням мрії про любов, яка не зреалізувалася в їхньому житті певною мірою. Лесбійською фантазією ...» [13, 86] (підкреслення наше – О. П.); «словесним інсценуванням, грою моделі своїх стосунків з чоловіками» [2, 61] (підкреслення наше – О. П.); «монологом на відстані серця» [11, 244]; «жіночою дружбою-любов'ю» [1, 156] (підкреслення наше – О. П.).

Безумовно, Леся Українка й Ольга Кобилянська були близькими людьми, котрі довіряли й любили одна одну як подруги. Їхні стосунки цілком органічно вписуються в історичні особливості кінця ХІХ – початку ХХ ст. У цей час «... досить активно дискурс інтимності складався і розгортався в середовищі маргінальному – його творили жінки, що перебували або поза сферою впливу публічного життя як Ольга Кобилянська, або мали особливий соціальний статус як Леся Українка, дворянське походження якої і статус доньки Олени Пчілки та племінниці Михайла Драгоманова уможлилювали її легальний вихід у «великий» світ» [2, 52].

Але, окрім феміністичного руху, період модернізму відзначається «... глибинним психологізмом, інтересом письменників ... до внутрішнього світу людини, яка виринає із обтяжливих соціальних, побутових, вузькоетнографічних пут ...» [10, 105]. Очевидно, листування двох письменниць розкриває стосунки між ними, темною ж лишається більш суттєва ознака епістолярію – можливість наблизитися до особистості митця. Така інформація дала б можливість по-новому, незаангажовано підійти до аналізу творчості українських майстрів пера. Досить плідні дослідження в цьому напрямі наявні в українському літературознавстві останніх років (В. Агеєва, Н. Зборовська, С. Михида, С. Павличко, Я. Поліщук), проте вважаємо дослідження психологічних особливостей Лесі Українки в царині характеру не завершеними.

На думку М. Коцюбинської, листування саме з Ольгою Кобилянською – один із найсприятливіших для подібного напрямку дослідження матеріал, зважаючи на їхню щирі дружбу та взаємоповагу: «Розкриває себе – найповніше в листах до найближчих, зокрема до Кобилянської – попри свою, як сама зізнавалася, “волинську вдачу”, побоювання видатися “не в пору експансивною”» [5, 63] (підкреслення наше – О. П.). Докази щирості стосунків двох жінок знаходимо в листах: «... хтось питав, як хтось думає, то хтось мусив щ и р о сказати, інакше було б негідно нас обох» [8, 324] (розрядка Лесі Українки, підкреслення наше – О. П.); «Хтось, натурально, се тільки до ког о с ь пише, а більше ніхто не потребує того знати» [9, 86] (розрядка Лесі Українки, підкреслення наше – О. П.). Окрім того, задля більшої достовірності, здобутої інформації в процесі вивчення характеру Лесі Українки, використовуватимемо її листи до інших респондентів, а також спогади очевидців.

Перш ніж спробувати наблизитися до характеру Лесі Українки, вважаємо доречним дати визначення цього складника особистості. Отже, «**характер** – це сукупність стійких індивідуальних властивостей людини, що формуються і проявляються в діяльності, спілкуванні та зумовлюють типові для неї способи поведінки й емоційного реагування. В характер входять ті властивості особистості, що накладають певний особистий відбиток на всю поведінку людини та виявляють її специфічне ставлення до світу, інших людей і самої себе» [4, 123].

Серед дослідників особистості Лесі Українки на основі епістолярію письменниці побутують інколи майже протилежні узагальнення. Так, М. Коцюбинська вважає, що «в листах Леся постає людиною раціонально-аналітичного плану» [5, 61], а С. Михида стверджує, що для психопортрета Лесі Українки характерне співіснування протилежних – меланхолічного й холеричного – типів темпераменту [10, 110]. Схиляємося до думки про амбівалентність темпераменту поетеси, до того ж одна із сучасних гіпотез визначення темпераментів В. М. Русалова про те, що «у кожній людини є два темпераменти; один характерний для взаємодії з предметним оточенням, а другий – із соціальним оточенням» [див.: 4, 121], переконує в реальній можливості подібного «роздвоєння». Про неможливість уникнення амбівалентності зазначає й Т. Зелінська [3, 9].

Зважаючи на те, що темперамент і характер тісно пов'язані між собою [14, 112], розглянемо риси характеру Лесі Українки, проявлені в листуванні з Ольгою Кобилянською, відштовхуючись від амбівалентності її темпераменту. Характер формується з перших днів життя людини, у перші роки життя провідним фактором його розвитку стає наслідування дорослим [14, 112]. За спогадами сестри поетеси Ольги Косач, Леся Українка характером була в батька: *«Зо всіх нас шістьох дітей Леся найбільше була подібна до батька і вродою, і вдачею ... однаково обоє були лагідні та добрі безмежно, однаково обоє бували здатні страшенно скипіти, коли їх дійняти чимось особливо для них дошкульним. Обоє були надзвичайно стримані, терплячі та витривалі, з виключною силою волі ... Однаково делікатні у відносинах з людьми ...»* [16, 32] (підкреслення наше. – О. П.). Про свою делікатність заявляє й сама поетеса в листі до Ольги Кобилянської: *« ... гримання не в моїм характері, та коли мене побачите, то самі скажете, що воно мені не до лиця. Се не значить, щоб я була дуже добра, ні, але просто злість у мене приймає інші форми ...»* [8, 117]; *«... хтось мусить оборонитися від чийогось дуже делікатного, але виразного докору ...»* [9, 461] (підкреслення наше. – О. П.). За спогадами Володимира Покальчука, мати поетеси *«... була ... вольова, енергійна, може, трохи навіть деспотична людина ...»* [16, 106] (підкреслення наше. – О. П.). Як видно зі спогадів очевидців, батьки Лесі Українки мали міцну волю. Успадкувала її, а потім, унаслідок драматичних подій у житті ще більше загартувала й Леся Українка. Зазначимо, що саме воля – один із провідних показників характеру [4, 123]. Прояви залізної волі бачимо й у листах до Ольги Кобилянської: *«Та й особисто для мене сей рік (починаючи з минулої зими) теж був таким, він зміряв силу духу мого, я знаю тепер, що я можу і чого не можу, та хоч я тільки що плакала, але то собі “нерви”, а я таки знаю, що я ще сильна і що не люди поборють мене»* [9, 157] (підкреслення наше. – О. П.); *«Певна річ, що я белетристики і не думаю покидати, бо то вже моя натура того б не дозволила, тільки ж я багато, раз у раз писати белетристики ніколи не могла, бо вона занадто палить мене ...»* [8, 194] (підкреслення наше. – О. П.).

Згідно з концепцією Г. Ю. Айзенка, обидва типи темпераменту – холеричний і меланхолічний характеризуються нестабільним типом нервової системи [див.: 13, 294]. Підтвердженням цьому є інформація про нервові хвороби поетеси, її матері Олени Пчілки й сестри Оксани: *«Ми ж тепер всі знервовані тут, у всіх якось “душа не на місці”»* [9, 157] (підкреслення наше. – О. П.); *«... Оксаночка була дома, та саме радилась з лікарями, що з нею робити, – її нерви за літо не дуже-то поправились і нам всім неможливо тяжко було витримати її з нервовими нападами»* [8, 363] (підкреслення наше. – О. П.); *«Якби комусь нерви дали спокій, то хтось би вже був здоровий, але чи вони коли дадуть спокій, то невідомо ...»* [9, 63]. Окрім генетично нестабільного типу нервової системи, Леся Українка мала проблеми з ними через ліки [15, 230–234]. Матері вона писала: *«Нерви мої конче треба лікувати, поки не пізно»* [9, 30].

Серед якостей, які характеризують ці типи темпераменту, показовими є замкненість, ригідність, песимістичність, тривожність, непомітність для меланхолічного темпераменту й активність, оптимізм, імпульсивність, непостійність для холерика [13, 294]. За концепцією акцентуації характеру К. Леонгарда, ці риси притаманні для циклоїдного характеру, який являє собою чергування гіпертичного (холеричні якості) й дистимного (меланхолічні якості) характерів [див.: 4, 125–126].

І справді, тій особистості Лесі Українки, яку можемо бачити на основі листів до Ольги Кобилянської, часто притаманні двоїстість, протиріччя: *«У нас писатель, коли хоче, аби про нього більше говорили, то мусить вмерти, тоді його з великим гуком поховують і почнуть писати по всіх усядах, що “вся Україна плаче” за своєю славною дитиною і т. і.»* [8, 199] (підкреслення наше. – О. П.); *«Що значить признання цілого світу, коли автор сам не вірить в свою силу?»* [7, 110] (підкреслення наше. – О. П.); *«Диво, що і Ви говорите про мою енергію, хіба прийдесться мені й самій колись повірити в неї, а досі я думала (до останніх 3–4 років), що, власне, енергії нема в мене ні крихти і що найменше енергії в моїх віршах»* [8, 116] (підкреслення наше. – О. П.). Ці слова сповнені песимізму, іронії, навіть сарказму. Разом із тим сама поетеса характеризує себе в листі до подруги по-іншому: *«... я в житті більша оптимістка, ніж в своїй літературі. Се залежить від того, коли в мене в душі йде дощ, а він же таки не щодня йде ...»* [8, 133] (підкреслення наше. – О. П.). Про свій оптимізм говорить Леся Українка й у листі дружини дядька Л. М. Драгоманової: *«Хто його знає, чи у мене так багато оптимізму од природи, чи тут яка інша причина ...»* [7, 266] (підкреслення наше. – О. П.). Швидка зміна емоцій характерна для Лесі Українки описана й у листах до родичів, зокрема брата

Михайла: *«С м у т н а н о в и н а м е н е д у ж е - д у ж е з а с м у т и л а . П е р ш е я м а л о н е з а п л а к а л а , п о т і м р о з і з л и л а с ь ч о г о с ь с т р а ш е н н о , а п o т і м н а м е н е н а п а в я к и й с ь д у х у п o р с т в а ...»* [7, 35] (розрядка Лесі Українки, підкреслення наше. – О. П.). Саме такі перепади настрою характерні для представників циклоїдної акцентуації характеру. Характерна для Лесі Українки й така риса, як тривожність, яка близька до песимізму: *«Він такий чудний, отой хтось: як йому спокійно який час, то все йому здається, що от-от хтось розіб'є той спокій. Він сам не знає, на що себе тим мучить ...»* [8, 263].

Для дистимного характеру властива усталеність симпатій до друзів. Ця риса – абсолютно притаманна Лесі Українці: *«Я не раз кажу, що в мене натура “хронічна”, бо справді у мене все хронічне: і хвороби, і почування. Як анемія, туберкульоз, істерія, так і приязнь, любов і ненависть»* [8, 117] (підкреслення наше. – О. П.).

Для осіб із дистимною акцентуацією характерне також уникання людей, активного спілкування, товариства: *«Хтось томиться дуже, бо в нас все дуже велике товариство і галасу і дискусій різних на гострі сучасні теми багато, а хтось від того за сі роки одвик і ніяк звикнути не може»* [9, 158]; (підкреслення наше. – О. П.); *« ... хтось себе дуже прикро почуває, коли про нього «вступні слова» говорять, а публіка йому в лице заглядає: ану, який він, той «хтось», чи то він справді подібний до «такого», як про нього кажуть»* [8, 272] (підкреслення наше. – О. П.). Не раз зізнається Леся Українка в тому, що їй важко бути в товаристві, а також родичам (сестрі О. П. Косач): *« ... мені іменно краще бути вже самій, ніж у товаристві, ніж навіть у сім'ї»* [7, 179]. Відстороненість від живого спілкування (знижена мовленнєва активність), проте необхідність «виговоритися» письмово притаманна поетесі, про що читаємо в листі до брата Михайла: *«Я часом навмисне пишу листи з тим, щоб потім подерти, – се «одкриває клапан» і лихий настрій вилітає в повітря, як чад»* [7, 98].

Отже, більшість рис, характерних для дистимної актуалізації, виявлені в Лесі Українці на основі її листів до Ольги Кобилянської. Окрім уже названих рис гіпертимного типу, слід звернути увагу на жадобу до діяльності, здатність швидко «запалюватись», починати нову справу, віддаватися їй: *«Хтось зачав один драматичний етюд писати і, певне, не дасть собі ради, поки не скінчить, хоча, властиво, слід би щось зовсім іншого, “пожиточнішого” писати. Але хтось н і ч о г о н е м о ж е писати, поки того не скінчить, і тому кінчити м у с и т ь»* [9, 54]; (розрядка Лесі Українки, підкреслення наше. – О. П.); *« ... хтось дійсно mit Todesverachtung працював дні і ночі, працював з гарячкою в крові, а скінчивши, хорував, певно, більше, ніж хорують жінки після породу ...»* [9, 54]. Наведені приклади дають змогу розгледіти ще одну рису, характерну для цього ж типу характеру, – недостатньо серйозне ставлення до дисципліни (написання листів, більш «прозаїчна» робота) на противагу відданості творчим імпульсам.

Висновки й перспективи подальших досліджень. На матеріалі листів Лесі Українки до Ольги Кобилянської можна зробити висновки про наявність у її характері протилежних рис, які співіснують між собою. Часто гіпертимна складова частина характеру поетеси відповідає за процеси написання творів, дистимна – за поведінку Лесі Українки у ставленні до людей.

Подібні дослідження потрібні задля переосмислення постаті видатної поетеси, листування Лесі Українки з різними респондентами дасть змогу відкрити невідомі, приховані якості, виявити певні психосоматичні характеристики, відображення яких, безумовно, відбиваються в її творах.

Список використаної літератури

1. Агєєва В. Епістолярна спадщина Лесі Українки: листи як фрагменти творчої біографії / Віра Агєєва // Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму. – К. : Факт. – 2003. – С. 141–157.
2. Гундорова Т. Жіночий платонічний роман: у пошуках ідеальної комунікації / Тамара Гундорова // Femina melancholica: стаття і культура в гендерній утопії Ольги Кобилянської. – К. : Критика, 2002. – С. 48–68.
3. Зелінська Т. М. Амбівалентність особистості: Теорія, діагностика і психокорекція : навч. посіб. – К. : Каравела, 2010. – 256 с.
4. Копець Л. В. Психологія особистості / Копець Л. В. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 460 с.
5. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість / Михайлина Хомівна Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с.
6. Кузьменко В. І. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20–50-х років ХХ ст. : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01 / Володимир Іванович Кузьменко ; НАН України ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 1999. – 306 с.

7. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 10 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1978. – 542 с.
8. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 11 / Леся Українка. – К. : Наук.а думка, 1978. – 480 с.
9. Леся Українка. Зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 12 / Леся Українка. – К. : Наук. думка, 1979. – 696 с.
10. Михида С. П. Таємниці божого провидіння ... Теоретичні аспекти створення психопортрета Лесі Українки / Сергій Павлович Михида // Українська мова та література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах – № 9 – 10, 2006. – С. 103–111.
11. Мірошніченко Л. Коментар до епістолярного тексту: у відповідь на одну з інтерпретацій листів Лесі Українки до Ольги Кобилянської / Лариса Мірошніченко // Над рукописами Лесі Українки: нариси з психології творчості та текстології. – К. : [б. в.], 2001. – С. 215–244.
12. Павличко С. рецепція Ольги Кобилянської й конфлікт культури зблизка / Соломія Павличко // Дискурс модернізму в українській літературі. – К. : Либідь, 1997. – С. 58–94.
13. Первин Л., Джон О. Психология личности: Теория и исследования / Л. Первин, О. Джон. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 607 с.
14. Психология : підручник / [Ю. А. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.] ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2005. – 560 с.
15. Святовець В. Ф. Епістолярна спадщина Лесі Українки / Віталій Федорович Святовець. – К. : Вища шк., 1981. – 183 с.
16. Спогади про Лесю Українку. – К. : Вид-во худож. л-ри «Дніпро», 1971. – 484 с.

Статтю подано до редколегії
28.02.2012 р.

УДК 821.162.1.-3.09

І. О. Полетуха – студентка інституту філології та журналістики Волинського національного університету імені Лесі Українки

Постмодерний нарратив роману Я. Бохенського «Овідій Назон – поет»

Роботу виконано на кафедрі теорії літератури та зарубіжної літератури ВНУ ім. Лесі Українки

У статті проаналізовано особливості нарративної моделі роману Я. Бохенського «Овідій Назон – поет». Досліджено специфічні риси, роль та естетичні функції наратора у творі.

Ключові слова: нарратив, наратор, дієгезис, фокалізація.

Полетуха І. А. Постмодерний нарратив роману Я. Бохенського «Овидий Назон – поэт». В статье анализируются особенности нарративной модели романа Я. Бохенского «Овидий Назон – поэт». Исследуются специфические черты, роль и эстетические функции рассказчика в произведении.

Ключевые слова: нарратив, нарратор, диегезис, фокализация.

Poletukha I. A. The Postmodern Narrative of the J. Bohensky's Novel «Ovid Nazon – a Poet». The article analyzes the features of narrative model of J. Bohensky's novel «Ovid Nazon – a poet». We study specific features, role and aesthetic features narrator in the novel.

Key words: narrative, narrator, diyehezys, fokalizatsiya.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень із цієї проблеми. Сучасне літературознавство все частіше звертає увагу на комунікативний аспект художнього твору. Із цією метою сучасні науковці, з'ясовуючи проблеми поезики твору, досліджують тип оповідача, прихованого або явного читача та інші категорії теорії розповіді – наратології. У сучасному українському літературознавстві в царині наратології активно працюють тернопільські науковці. Олександр Ткачук узагальнив світові наукові напрацювання й уклав «Наратологічний словник», матеріали